

BÉKÉS ÁDÁM*

A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG ÉRVÉNYESÜLÉSE A STRASBOURGI BÍRÓSÁG ESETJOGA ALAPJÁN

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkében foglalt tisztességes tárgyaláshoz való jog biztosítása érdekében elvárt követelmények, eljárási garanciák gyakorlati érvényesülését vizsgálom az Emberi Jogok Európai Bírósága magyar vonatkozású esetjogából válogatott ügyek mentén. A vizsgálat fókuszra irányult arra, hogy a magyar jogalkotás és jogalkalmazás mennyiben volt képes követni a Bíróság jogfejlesztő munkáját az elmúlt 25 évben. Több száz eset már képes tendenciákat kimutatni és lehetővé tenni az óvatos értékelést, hogy a marasztalásokra kellő reakciót adott-e Magyarország. Az is megállapítható volt, hogy a jogalkotónak sok esetben ellentétes érdekeket kell kiszolgálnia: olyan módon biztosítsa a hatékony eljárást, hogy közben nem sérti az adott terület eljárási garanciáit. Sajnos a területi korlátok nem teszik lehetővé az egyes ítéletek részletes elemzését, a jelen tanulmány igyekszik pillanatfelvételt készíteni arról az útról, amelyet megtettünk a 6. cikk vonatkozásában.

1. BEVEZETÉS: AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI EGYEZMÉNYE 6. CIKKÉRŐL ÁLTALÁNOSÁGBAN

Tanulmányomban az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkében foglalt tisztességes tárgyaláshoz való jog biztosítása érdekében elvárt követelmények, eljárási garanciák gyakorlati érvényesülését igyekszem áttekinteni az Emberi Jogok Európai Bírósága magyar vonatkozású esetjogából válogatva. A tanulmány a területi korlátok miatt csak távoli pillanatfelvételt adhat arról, hogy mit értünk el az elmúlt 25 évben, és milyen tennivalók maradnak a tisztességes eljárás biztosítása érdekében, amelynek egyes elemeit nem lehet elválasztani egymástól. Sulyok Tamás megfogalmazása szerint az eljárás tisztességes minősége nem szabályok, elvek formális és egymástól elszigetelt alkalmazásán múlik, ugyanis valamennyi részletszabály formális betartása ellenére azok nem eredményezik automatikusan a tisztességes eljárást.¹ Egy jogállam fokmérője lehet, hogy mennyiben biztosítja a jogi út igénybevehetőségét, a legalitást és a bírói garanciákat.²

* PhD, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
E-mail: bekes@bekes-legal.hu.

¹ Sulyok Tamás: „A védelemhez való jog összehasonlító vizsgálata” in Badó Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika* (Budapest: Gondolat 2011) 206.

² Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában* (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2007) 44.

Az EJEE 6. cikkében foglalt tisztességes eljárás elvének gyakorlati érvényesülése érdekében a nemzeti jogrendszerekben elvárt eljárási garanciák nagyrészt meg-egyeznek a közösségi jog által immáron irányelvek útján kötelezően előírt követelményekkel.³ Ezen irányelvek hatálybalépése és a nemzeti jogba való implementálása az általános szabályozás miatt fontos, hiszen az EJEB jogfejlesztő döntései 'kérelem-vezéreltek': az EJEB csak azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amely elé kerül egy jogintézmény hiánya vagy hibás működése folytán. Ezzel szemben az irányelvek bevezetése útján megvalósított jogalkotási irány egységesebb és a tagállamokban azonos szinten és kötelezően alkalmazandó normákat ír elő.⁴ Az EJEB magyar vonatkozású döntései alapján jól látható, hogy a jelenlegi magyar szabályozás, illetve joggyakorlat mennyiben felel meg a vele szemben támasztott követelményeknek, milyen eredményeket sikerült elérni az elmúlt huszonöt évben: mennyire tekinthető hatékonynak a magyar igazságszolgáltatás, mennyiben biztosítottak az eljárási garanciák, illetve az EJEB jogfejlesztő munkáját megfelelően leképezte-e a nemzeti jogalkotó. Éppen ezért például a jogviták észszerű időn belül történő elbírálásával kapcsolatos EJEB-döntések – amelyekből 288 esetet találtam – vizsgálata két szempontból is jelentős: egyrészt az esetjog alapján következtetni lehet a jogalkalmazók által végzett munka tényleges hatékonyságára, másrészt a magyar jogalkotó legalább szabályozási szinten biztosítja vagy előírja-e az észszerű és hatékony eljárást, ugyanakkor megtartva megfelelő eljárási jogokat és garanciákat. Mindegyik ügy részletes bemutatása nem lehetséges és nem is szükséges az alapul szolgáló esetek és a döntések nagyfokú hasonlósága miatt, így válogatásom a szubjektíve legérdekesebbekre korlátozódik.

2. AZ EJEE 6. CIKK (1) BEKEZDÉSE MINT A TISZTESSÉGES ELJÁRÁS ALAPPILLÉRE

Az EJEE 6. cikk (1) bekezdése minden eljárástípusra vonatkozóan fogalmaz meg kötelezően érvényesítendő követelményeket a tág értelemben vett tisztességes eljárás biztosítása érdekében. Ezeket a követelményeket alapvetően három csoportra oszthatjuk: 1) egyes feltételek az eljáró bíróságokra vonatkoznak (a törvény által létrehozottnak, pártatlannak és függetlennek kell lennie), 2) mások a bírósági (hatósági) eljárás vonatkozásában határoznak meg általános elveket (az eljárásnak tisztességesnek kell lennie, észszerű időn belül le kell zárulnia), 3) végül a tárgyalás, illetve az ítélethirdetés nyilvánosságát deklarálja.

³ A 2010/64/EU irányelvvel a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról, HL L 280/1, 2010. 10. 26. A 2012/13/EU irányelvvel a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról, HL L 142/1, 2012. 06. 01. A 2013/48/EU irányelvvel a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról [...], HL L 294/1, 2013. 11. 06.

⁴ Ed CAPE [et al.]: *Effective Criminal Defence in Europe* (Antwerp – Oxford – Portland: Intersentia 2010) 47.

2.1. AZ ÉSSZERŰ HATÁRIDŐBEN TÖRTÉNŐ ELBÍRÁLÁS KÖVETELMÉNYE

Az EJEB gyakorlata az eljárás általában vett tisztességes érvényesülése körében kiemelt jelentőséget tulajdonít a jogviták ésszerű időn belül történő elbírálásának. Az egyéni jogvédelem, a jogbiztonság védelme és az igazságszolgáltatásba vetett közbizalom hármass célrendszere az ésszerű időtartam követelményét az államtól mint jogalkotótól és az állami intézményektől is elvárja.⁵ Fontos kiemelni, hogy az EJEB nem az adott ország igazságszolgáltatását, az adott időszakban jellemző átlagos pertartamot, hanem a panaszos konkrét ügyének időigényét veszi figyelembe, ezen belül is vizsgálva a per egyes szakaszainak, eljárási fázisainak időtartamát. Vizsgálja, hogy a nemzeti bíróság mindent megtett-e annak érdekében, hogy az eljárás folyamatosságát biztosítsa és az adott jogvita elbírálására minél előbb sor kerüljön.⁶ Az EJEB tehát elsősorban az adott ügyben eljáró bíróság hatékonyságát vizsgálja, míg másodsorban foglalkozik a nemzeti szabályok megfelelőségével. A magyar panaszok jelentős részét az ésszerű időn belül történő elbírálás követelményének megszegésére, vagyis a peres eljárások – így különösen a polgári ügyek – jelentős elhúzóására alapítva, az EJEE 6. cikk (1) bekezdésének sérelmére hivatkozva nyújtották be.⁷

2.1.1. AZ ÉSSZERŰ IDŐ KÖVETELMÉNYE A POLGÁRI PEREKBEN

A jogviták ésszerű időn belüli befejezéséhez való jogot a magyar jogirodalomban többször a perhatékonyság elvével összekapcsolva tárgyalják.⁸ Az ésszerű idő követelménye az európai jogfejlődés hatására, a Pp. 1992. évi módosításával (V. Ppn.) jelent meg a magyar polgári eljárásjogban,⁹ felváltva a perek „alapos és gyors” tárgyalását előíró rendelkezést.¹⁰ Ezt követően a polgári peres eljárások gyorsítása terén az első jelentős lépést a Pp. 1999-es módosítása (VIII. Ppn.) jelentette, amely már meghatározta, mely szempontokat szükséges figyelembe venni annak megítélésekor, hogy egy adott eljárás ésszerű időben befejezettek tekinthető-e, továbbá a bíróság mulasztása esetén igényelhető méltányos elégtételt biztosító kártérítési intézménye is ekkor került be a törvénybe.¹¹

A jelenleg hatályos Pp. 2. § (1) bekezdése szerint a bíróságnak az a feladata, hogy a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse. Az EJEE azonban az ésszerű

⁵ BÓKA János: „To Delay Justice, Is Injustice” – az ésszerű időtartam követelményének összehasonlító vizsgálata in BADÓ (1. lj.) 136.

⁶ 2006. évi XIX. tv.-hez fűzött indokolás.

⁷ 2006. évi XIX. tv.-hez fűzött indokolás.

⁸ SZATMÁRI Béla: „Ésszerű idő: az emberi jogok érvényesülése a büntető jogalkalmazásban” in *Börtönügyi Szemle* 1996/4. 28.

⁹ „A bíróság hivatalból gondoskodik a pereknek az alapos tárgyalásáról és ésszerű időn belül történő befejezéséről.”

¹⁰ KAPRINAY Eszter: „Az ésszerű időn belüli befejezéshez való jog” in SMUK Péter (szerk.): *Az állam és jog alapvető értékei I. Konferenciakötet* (Győr: Verebélyi Imre 2010) 282–291.

¹¹ KENGYEL Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog* (Budapest: Osiris 2003) 83.

szzerű idő fogalmát nem határozza meg pontosan – nem is volna lehetséges –, így vizsgálatánál elsősorban az EJEB kialakult gyakorlata szolgál útmutatóul. A pertartam észszerűségének szempontjait az EJEB a *Neumeister*-ügyben¹² alakította ki, oly módon, hogy annak megítélésénél a jogvita bonyolultságát, a felek és a releváns hatóságok magatartását kell figyelembe venni. A EJEB ezt a szempontrendszert a *König*-ügyben¹³ kiegészítette azzal, hogy az előbbieket mellett azt is figyelembe vette, hogy a fél aspektusából mi a jogvita tétje.¹⁴ Az EJEB tehát négy alapvető tényezőt vizsgál az észszerű idővel kapcsolatban: 1) az ügy bonyolultságát; 2) a kérelmező magatartását; 3) az eljáró szerv által tanúsított magatartást; 4) a kérelmező számára mi is az ügy tétje.

Az EJEB döntéseinek hatásaként lehet értékelni a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló *egyres törvényeknek módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. tv.* elfogadását, amellyel több törvény, köztük a Pp. és a Be. is az eljárás gyorsítását szolgáló módosításokon esett át. A Pp.-t módosító rendelkezések közül a legfontosabbnak tekinthető, hogy a kötelező jogi képviselő esetében a keresetváltoztatás, a viszontkereset és a beszámítási kifogás előterjesztése vonatkozásában szigorú határidők kerültek meghatározásra.¹⁵

Kiemelt jelentőségű a *Gazsó kontra Magyarország* ügy,¹⁶ amelyben az EJEB 2015 júliusában hozta meg elsőfokú ítéletét. Ebben nemcsak megállapította a jogsértés tényét és marasztalta hazánkat, hanem – ún. *pilot judgement* eljárás¹⁷ keretében – jogszabály-alkotási/módosítási kötelezettséget is előírt Magyarország számára. Az ügy lényege szerint a kérelmező és munkáltatója között 2002. február 25. napjától 2005. május 18. napjáig volt per folyamatban. A bíróság a kérelmező tovább foglalkoztatására kötelezte a munkáltatót. A kérelmező azonban nem fogadta el a felkínált munkakört, így 2006. januárjában újabb per kezdődött, amely végül 2012-ben a Kúria döntésével zárult. A kérelmező sérelmezte, hogy az eljárás hossza nem felelt meg az „észszerű idő” követelményének, továbbá – az EJEE 13. cikkére hivatkozással – azt, hogy nem állt rendelkezésére hatékony jogorvoslat az eljárás felgyorsítására.

Az EJEB megállapította, hogy az eljárás túlzottan hosszú volt és nem felelt meg az észszerű idő követelményének, azonban kiemelte, hogy jelen ügy olyan ismétlő-

¹² *Neumeister v Austria*, Judgment of 27 June 1968, no. 1936/63.

¹³ *König v Germany*, Judgment of 28 June 1978, no. 6232/73.

¹⁴ Czoboly Gergely: *A perelhúzóadás megakadályozásának eljárás eszközei* (Pécs: PTE, PhD-értekezés) 17.

¹⁵ *2010. évi CLXXXIII. tv.* indokolása, ill. a jelenleg hatályos Pp. 146/A. §.

¹⁶ *Gazsó v Hungary*, Judgment of 16 October 2015, no. 48322/12.

¹⁷ A pilot-ítélet lényege, hogy amennyiben a bepanaszolt állam jogrendjének valamilyen strukturális vagy szisztematikusan hiányossága fedezhető fel, és ebből a hiányosságból számos további hasonló panasz benyújtására kerülhet sor, az EJEB egy vagy néhány ügyet kiválasztva azokat sürgősséggel elintézi, megjelölve az ügyben a nemzeti jog azon hibáját vagy hiányosságát is, mely a tömeges jogsértést okozhatja. Megjelölésre kerül továbbá, hogy a bepanaszolt államnak milyen jogorvoslati lehetőséget kell nemzeti szinten biztosítania ahhoz, hogy a strasbourgi EJEB ítéletében foglaltakat megfelelően végrehajthassa, melynek elmaradása esetén a bíróság jogosulttá válik valamennyi folyamatban levő hasonló ügy érdemi elbírálására. SZEMESI Sándor: „Az emberi jogok európai örökének új fejevere: a pilot judgement eljárás a strasbourgi bíróság gyakorlatában” *Jog – Állam – Politika* 2013/4. 47–63.

dően felmerülő problémával¹⁸ kapcsolatos, ami alapján a leggyakrabban kénytelen az EJEE Magyarország által történő megsértését megállapítani. Erre való tekintettel az EJEB arra jutott, hogy a magyar jogrendszer nem biztosította megfelelően az észszerű határidőn belül történő elbírálást, továbbá nem is kínált hatékony jogorvoslatot – holott azt az EJEE 13. cikke megköveteli – a túlzottan hosszú bírósági eljárások megelőzésére, vagy az ilyen eljárások által okozott károk orvoslásának biztosítására. Az EJEB utalt rá, hogy Magyarország csatlakozásától 2015. május 1. napjáig több mint 200 olyan ítélet született, amely a polgári eljárások túlzott hosszára figyelemmel Magyarországot marasztalta, emellett 2015. május 1. napján hozzávetőlegesen még további 400 ilyen tárgyú ügy volt Magyarország ellen folyamatban, míg a kérelmek száma folyamatosan növekvő tendenciát mutatott.¹⁹

Nem meglepő tehát, hogy az EJEB úgy ítélte meg, hogy Magyarországnak késedelem nélkül, de legkésőbb az ítélet véglegessé válását követő egy éven belül be kell vezetnie jogrendszerébe egy jogorvoslatot vagy jogorvoslatok együttesét annak érdekében, hogy azt az EJEB a tárgyi ügyben tett megállapításaival összhangba hozza, és ezáltal teljesítse az EJEE végrehajtásról szóló 46. cikkének követelményeit. Elvárás volt továbbá, hogy a jogorvoslat(ok) elméletben és gyakorlatban is megfeleljen(ek) az EJEB által lefektetett alapvető követelményeknek. Ezzel kapcsolatban az EJEB találoan emlékeztetett rá, hogy „a legjobb megoldás, mint oly sok területen, vitathatatlanul a megelőzés”. Ebből kiindulva ugyanis, amennyiben az igazságszolgáltatási rendszernek hiányosságai vannak az EJEE 6. cikk (1) bekezdésében előírt „észszerű idő” követelménye terén, a leghatékonyabb megoldás egy olyan jogorvoslat bevezetése, amely ténylegesen meggyorsítja az eljárást annak érdekében, hogy annak túlságos elhúzódását megakadályozza.²⁰

Az EJEB kialakult joggyakorlatának – így a közelmúltbeli döntések, különösen a Gászó-féle *pilot judgement* ítéletben foglaltak – figyelembevételével többéves előkészítő munka után az Országgyűlés 2016. november 22. napján elfogadta az új polgári perrendtartásról szóló törvényt, amely 2018. január 1-jén lép majd hatályba. A 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozat szerint a felülvizsgálat célja kifejezet-

¹⁸ Lásd pl. *Hegyi v Hungary*, Judgment of 14 June 2011, no. 9254/07. Az irányadó tényállás szerint ebben az esetben a kérelmező 1995. augusztus 28. napján nyújtott be házasság felbontása iránti keresetet és több mint 10 évvel az eredeti kereset benyújtását követően osztotta meg a bíróság a házastársi közös vagyon.

¹⁹ Vitathatatlan a *pilot judgement* szükségessége, ahogyan az is, hogy annak meghozatala már hosszú ideje „érett” a magyar jogalkotó számára: a 2003-ban hozott *Timár*-ítélet (*Timár v Hungary*, no. 36186/97, 2003. február 20-i ítélet) egy évtized alatt gyakorlatilag „Timár- ügycsoporttá” fejlődött a Miniszteri Bizottság végrehajtást felügyelő dokumentumaiban. Átfogó szabályozási megoldási javaslatot a perek felgyorsítására az EJEB kifejezetten csak 2013-ban kért egy marasztaló ítéletben (*Barta and Drajkó v Hungary*, no. 35729/12, 2013. december 17-i ítélet). A marasztalások tehát nem érték-érhették meglepetésként a magyar jogalkotót, azonban végrehajtásuk korántsem zökkenőmentes: az EJEB saját adatai szerint a magyar állam az ügyek döntő többségében kető-öt év alatt hajtotta végre az EJEB ítéleteit az elmúlt években, bár 2014-ben megnövekedett az öt évet meghaladó végrehajtási ciklusok száma (forrás: PACE Committee of Legal Affairs and Human Rights, Implementation of Judgments of the European Court of Human Rights, 8th Report, AS/Jur (2015) 17, Addendum [201]).

²⁰ *A Kúria Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Jogi Irodájának Hírlevele*. 2015. november 30. VI. évf. 11. szám.

ten egy korszerű, a nemzetközi gyakorlatnak és elvárásoknak is megfelelő polgári perjogi törvénykönyv megalkotása volt, amely biztosítja az anyagi jogok hatékony érvényesítését. A kormányhatározat alapján elkészült koncepció az új polgári perrendtartásról szóló törvény főbb szabályozási céljaiként határozta meg a perhatékonyság rendszerszintű megvalósítását, a perelterelést, a felek közötti egyeztetést előmozdító eljárési szabályok kiépítését, a perkoncentrációt biztosító eljárési szabályok megteremtését.²¹

2.1.2. AZ ÉSZSZERŰ IDŐBEN TÖRTÉNŐ ELBÍRÁLÁS KÖVETELMÉNYE A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

A büntetőeljárás során kiemelkedő relevanciával bíró tényező az idő. Egyfelől nyilvánvaló, hogy a büntetőeljárás hatálya alatt álló személy számára egyáltalán nem közömbös, hogy mennyi ideig kell viselnie az eljárás jellegéből adódóan őt személyében érintő korlátozásokat, hátrányokat anélkül, hogy bűnösségét jogerős bírósági ítélet állapítaná meg. Vitathatatlan ezért, hogy az emberi jogok megfelelő védelme érdekében a tisztességes eljárás részét kell, hogy képezze, hogy ez a függő helyzet minél hamarabb lezáruljon és az érintett személy bűnössége vonatkozásában minél gyorsabban döntés szülessen. Másfelől a büntetőügyek észszerű határidőben történő, minél gyorsabb lezárása az állam érdeke is: ez ugyanis jól demonstrálja az állami büntetőhatalom tényleges és hatékony működését, ami nemcsak az állami büntető igény érvényre jutását segíti elő, hanem a büntetőjog preventív céljainak megvalósítását is (nem beszélve a gyorsabb eljárások eredményeképpen az eljárési költségek csökkenéséről).

A *Klement Tibor kontra Magyarország* ügyben²² az EJEB kifejezetten a 6. cikk (1) bekezdésére hivatkozással, az észszerű határidőben történő elbírálás be nem tartása miatt marasztalta Magyarországot. Az ítélet indokolásában rámutatott, hogy az eljárás hosszának észszerű voltát büntetőügyek esetén is az eset egyedi körülményeinek fényében kell megítélni, szem előtt tartva a konkrét ügy bonyolultságát, valamint a kérelmező és a hatóságok magatartását is. A tárgyi ügyben a 9 éves pertartam nem felelt meg az észszerű idő követelményének.

Az EJEB az észszerű határidő tekintetében kifejezetten kiterjesztő jellegű joggyakorlatot folytat: megállapíthatónak találta több ügyben is a 6. cikk (1) bekezdésének sérelmét még abban az esetben is, ha nem kifejezetten a bírósági eljárás húzódott el. Erre jó például szolgál az *Imre Zsolt kontra Magyarország* ügy.²³ Az EJEB ebben az esetben a kérelmező előzetes letartóztatásának eltúlzott 2 év 9 hónapos időtartama, valamint annak részben szükségtelen volta miatt ugyan kifejezetten csak az EJEE 5. cikkének (3) bekezdésében foglaltak megsértését állapította meg, azonban figyelmeztetett rá, hogy az indokolatlan módon, kellő alap nélkül fenntartott, időben elhúzódó előzetes letartóztatás egyben alkalmas az eljárás tisztességének megkérdőjelezésére is.

²¹ *Az új polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. tv.* indokolása.

²² *Klement v Hungary*, Judgment of 27 June 2006, no. 31701/02.

²³ *Imre v Hungary*, Judgment of 2 December 2003, no. 53129/99.

2.2. A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG KITERJESZTÉSE A NEMPERES ELJÁRÁSOKRA

Kérdésként merült fel az EJEE 6. cikk (1) bekezdésében foglalt követelmények gyakorlatba történő átültetése során, hogy azok alkalmazhatók-e a nem EJEB előtt zajló eljárások során. Másképpen megfogalmazva a kérdést: a tisztességes tárgyaláshoz való jog kritériumainak érvényesülését elő lehet, illetve kell-e írni az egyéb hatósági eljárások vonatkozásában? Amint arra már az előző alfejezetben utaltam, a strasbourgi EJEB esetjoga az alapvető garanciákat illetően általában kiterjesztő jellegű, az EJEB igyekszik minél szélesebb körben biztosítani e jogosultságok tényleges érvényre jutását, az emberi jogok mind teljesebb védelme érdekében. Ezért kiemelkedő fontosságú az *APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth és Szerdahelyi kontra Magyarország* ügy.²⁴

Az ügy lényege szerint három magyar állampolgár 1993. június 18-án kérelmet nyújtott be a Fővárosi Bírósághoz az APEH Üldözötteinek Szövetsége egyesület bejegyzése iránt. A Fővárosi Bíróság hiánypótlásra visszaküldte a bejegyzés iránti kérelmet. Az ügyészség 1993. július 2-án lépett fel a bejegyzési eljárásban, a Fővárosi Bíróság a beavatkozásról a kérelmezőket nem értesítette, amelyet a kérelmezők sérelmeztek. A bejegyzés iránti eljárás jogerősen elutasítással ért véget. A kérelmezők a Legfelsőbb Bírósághoz fordultak a döntés ellen, melyben beavatkozóként lépett fel a Legfőbb Ügyészség. A Legfelsőbb Bíróság elutasító döntésének következtében a kérelmezők felülvizsgálati eljárást kezdeményeztek, amelyben a Legfőbb Ügyészség beavatkozóként szintén indítványozta a másodfokú döntés helybenhagyását. A felülvizsgálati kérelem elutasításra került.

Az EJEB először a 6. cikk alkalmazhatóságát vizsgálta. A kérelmezők ezzel kapcsolatban kifejtették, hogy bár a bejegyzési eljárás a törvény szerint nemperes jellegű, annak eredménye azonban döntően befolyásolta a kérelmező egyesület képességét arra, hogy jogok és kötelességek alanyává váljon. Az EJEB rögzítette, hogy – „polgári” nyúlványán – a 6. cikk (1) bekezdésének alkalmazhatóságához olyan „jog” feletti vita szükséges, amelyről megfelelő érvekkel állítható, hogy a hazai jog elismeri. A vitának valódinak és komolynak kell lennie. Nemcsak a jog tényleges létezésével lehet kapcsolatos, hanem annak kiterjedésével és gyakorlásának módjával is. Továbbá, az eljárás eredményének közvetlenül döntőnek kell lennie a szóban forgó polgári jogra nézve. Eszerint a 6. cikk (1) bekezdése alkalmazandó a felek jogállásától, a vita eldöntésének módjáról rendelkező törvények természetétől és az ügyben illetékes hatóság jellegétől függetlenül; elegendő, hogy az eljárás eredménye döntő az egyéni jogokra és kötelességekre nézve.

²⁴ *APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth and Szerdahelyi v Hungary*, Judgment of 5 October 2000, no. 32367/96.

3. A TERHELTET ILLETŐ ALAPVETŐ ELJÁRÁSI JOGOK

Az EJEE 6. cikkének további két bekezdése kifejezetten a büntetőeljárások tekintetében elvárt garanciális szabályokat határozza meg: a (2) bekezdés az ártatlanság vélelmének princípiumát deklarálja, míg a (3) bekezdés gyakorlatilag felsorolja a terhelteket a büntetőeljárás során illető egyéb alapvető jogokat, mint a tájékoztatáshoz, anyanyelv használatához, a védekezéshez, illetve a védelemhez való jogot (ez utóbbiakhoz kapcsolódóan az EJEE kimondja a fegyveregyenlőség elvét a védelem és vádhatóság között a bírósági eljárásban).

Az EJEE 6. cikk (3) bekezdésének *a-b)* pontjai szerint a terheltnek az eljárás során mindvégig lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a védekezése előkészítéséhez megfelelő időben megismerje a megalapozott gyanú tárgyát, a vád tényállását és minősítését, a vádmódosítást, illetve figyelmeztessék a vádtól eltérő minősítés lehetőségére is. „A vádnak és változásainak megfelelő időben történő megismeréséhez fűződő terhelti jog [ugyanis] vitathatatlanul olyan fontos védelmi jogosítvány, mely meghatározza az alaki és a tartalmi védelem hatékony gyakorlását is.”²⁵ A hivatkozott bekezdés *c-d)* pontjai pedig magát a védekezéshez és a védelemhez való jogot, illetve ezzel szoros összefüggésben a fegyverek egyenlőségének elvét biztosítják – amely elvvel kapcsolatos magyar esetjog a 3.2. cím alatt részletesen bemutatásra kerül –, míg az *e)* pont a tolmácsoláshoz való jogot deklarálja.

3.1. A VÁD MEGISMERÉSÉHEZ ÉS A VÉDEKEZÉS ELŐKÉSZÍTÉSÉHEZ VALÓ JOG GYAKORLATI ÉRVÉNYESÜLÉSE AZ EJEK MAGYAR VONATKOZÁSÚ ESETJOGÁBAN

A vád megismerésével, illetve a vádtól eltérő minősítés lehetőségére történő figyelmeztetéssel kapcsolatos esetjog kapcsán kell rögzíteni, hogy az EJEK joggyakorlata szerint a 6. cikk (3) bekezdés *a)* és *b)* pontjai – szoros tartalmi összefüggésükre tekintettel – általában együttesen vizsgálandók. Nyilvánvaló, hogy a vád pontos megismeréséhez fűződő jog érvényre jutása nélkül a védekezés előkészítésének joga kiüresedik. A vád megismerésének szélesebb körben történő biztosítása nem feltétlenül áll az állami büntetőhatalom érdekében, így annak elvi szinten, illetve a gyakorlatban történő alkalmazása nem zökkenőmentes. Erre jó példával szolgál az, hogy bíróságoknak a vádtól eltérő minősítésre történő figyelmeztetés előírása nem volt még szabályozási szinten sem mindig evidencia. A magyar jogalkotásra e körben talán a legnagyobb hatást a *Dallos kontra Magyarország* ügy²⁶ gyakorolta, hiszen a magyar jogalkotó ezen eset nyomán írta elő törvényi kötelességként a bíróságok részére – elsősorban az EJEE 6. cikk (1) pontjában és (3) pontjának *a-b)* pontjában foglalt garanciák minél teljesebb biztosítása érdekében –, hogy a vádtól eltérő minősítés lehetőségét az érdemi döntés meghozatala előtt állapítsa meg és ezáltal

²⁵ FARKAS Henrietta Regina: „A tisztességes eljárás főbb részjogosítványainak érvényesülése a büntetőperben” *Büntetőjogi Szemle* 2014/1. 18.

²⁶ *Dallos v Hungary*, Judgment of 1 March 2001, no. 29082/95.

megfelelő időben biztosítson lehetőséget a védelemnek a védekezéshez való felkészülésre. A *Dallos*-ügy lényege szerint a kérelmezőt sikkasztással vádolta meg az ügyészség, melyben az elsőfokú bíróság a bűnösségét meg is állapította. A terhelti fellebbezés folytán az ügy másodfokra került, amely a kiszabott büntetést helyben hagyta, ellenben a vád tárgyává tett sikkasztás helyett a bűncselekményt csalásnak minősítette. A védő az ítéletet meglepetéssel fogadta, hiszen védőbeszédében azt fejtette ki, illetve az egész eljárás során védekezésüket arra alapította, hogy a cselekmény miért nem lehet sikkasztás. A másodfokú bíróság pedig ezt az érvelést teljes mértékben osztotta, azonban a vádtól eltérően minősítette a cselekményt és állapította meg a bűnösséget. A védő a meglepetésszerű ítélet miatt felülvizsgálati kérelemmel fordult a Legfelsőbb Bírósághoz, de kérelme nem vezetett eredményre.

Az Emberi Jogok Európai Bizottsága²⁷ az ügyben a fenti tényállás alapján megállapította a 6. cikk (3) pont *a*) pontjának megsértését, mert szerinte a kérelmező a másodfokú bíróság által átminősített cselekményre, a csalásra nézve a védelmi jogokat nem gyakorolhatta, nem kapott ugyanis tájékoztatást a vád természetéről és okáról, valamint változásairól. Az EJEB osztotta az Emberi Jogok Európai Bizottsága álláspontját a tekintetben, hogy a kérelmező az átminősítésre a döntés előtt érdemben nem terjeszthetett elő védekezést, továbbá az ügyben alkalmazható lehetséges jogi minősítéssel kapcsolatos teljes körű és részletes tájékoztatás nyújtása alapvető fontosságú előfeltétel az eljárás tisztességes voltának biztosításához. Ennek ellenére az EJEB a kérelmet – mint alaptalant – elutasította. A védőnek ugyanis a Legfelsőbb Bíróság előtt folyamatban lévő felülvizsgálati eljárásban módja volt kifejténie a család szerinti minősítéssel szembeni álláspontját, előterjeszthette védekezését a módosult minősítésre. A magyar Be. azonban az ügy hatására írta elő,²⁸ hogy a bíróságnak a vád tárgyává tett bűncselekmény minősítésétől eltérő minősítés lehetőségét a vádlottal és védőjével közölnie kell és nyilatkoztatni kell őket arra, hogy a felkészülés érdekében kívánják-e a tárgyalás elnapolását.

A *Dallos*-ügy kapcsán bevezetett törvényi rendelkezés gyakorlati alkalmazása a bíróságok részéről azonban korántsem felel meg minden esetben az EJEE követelményeinek: ezt jól szemlélteti a közelmúltbeli *Block kontra Magyarország* ügy.²⁹ A tárgyi eljárásban a kérelmező ellen pénzhamisítás büntetvének előkészülete miatt emeltek vádat és állapította meg az elsőfokú bíróság a bűnösséget. A másodfokú bíróság a döntése meghozatala előtt figyelmeztette a feleket, hogy a cselekmény az elsőfokú ítélettől eltérően, csalás kísérletének is minősülhet. Ezt követően nem

²⁷ Az Emberi Jogok Európai Bizottsága az Egyezmény végrehajtása során ún. szűrő szerepet töltött be, a Bizottság előzetes vizsgálata és jelentése után kerülhetett az adott ügy az Emberi Jogok Európai Bírósága elé. Az Emberi Jogok Európai Bizottságát az Egyezményhez kapcsolódó 1998. november 1-jén hatályba lépett 11. Kiegészítő Jegyzőkönyv szüntette meg, feladatait az Emberi Jogok Európai Bírósága vette át.

²⁸ *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvénymódosításáról szóló 2002. évi I. tv.* 186. § (3) bek.-ével a Be. 321. §-át a következő bek.-sel egészítette ki: "(4) Ha a bíróság az ügydöntő határozat meghozatala előtt azt állapítja meg, hogy a vád tárgyává tett cselekmény a vádirati minősítéstől eltérően minősülhet, a tárgyalást a védelem előkészítése érdekében elnapolhatja, erre nézve a jelen lévő ügyészt, a vádlottat és a védőt meghallgatja."

²⁹ *Block v Hungary*, Judgment of 25 January 2010, no. 56282/09.

csalásnak, hanem közokirat-hamisításnak minősítette jogerősen a vádbeli cselekményt. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálat eredményeként a cselekményt újfent (!) – mind az első-, mind a másodfokú bíróságtól – eltérően minősítve arra jutott, hogy azzal a terhelt csalás minősített esetének kísérletét és magánokirat-hamisításban való bűnrészességet valósított meg. Az EJEB arra a következtetésre jutott, hogy a kérelmezőnek nem volt ténylegesen lehetősége a vád és minősítés megismerésének alapvető jogát gyakorolni, hiszen a másodfokú döntés megismerése előtt a terhelt számára nem volt ismert az, hogy közokirat-hamisítás miatt (is) felelősségre vonhatják. Másképpen megfogalmazva: nem kapott megfelelően részletes tájékoztatást az ellene felhozott vád természetéről és okáról, és emiatt nem is volt lehetősége e körben megfelelő, érdemi védekezést előterjeszteni.

3.2. A VÉDEKEZÉSHEZ, ILLETVE A VÉDELEMHEZ VALÓ JOGGAL, VALAMINT A FEGYVEREK EGYENLŐSÉGE ELVÉVEL KAPCSOLATOS MAGYAR VONATKOZÁSÚ ESETJOG

Az EJEE 6. cikk (3) bekezdés *c-d*) pontjai gyakorlatilag a védekezéshez és a védelemhez való jogot garantálják, a fegyverek egyenlősége elvének deklarálása mellett. Vitathatatlan, hogy a bíróság előtt lefolytatott kontradiktórius eljárás lényegét éppen az képezi, hogy – a zárt, nem nyilvános nyomozást követően, amelynek során a védelem lehetőségei nagy fokban korlátozottak – a védelmi jogosítványok kiteljesedjenek. Ennek előfeltételét képezi a fegyverek egyenlőségének principiuma, amely szerint a vád nem kaphat többletjogosítványokat, hatalmi helyzetével nem élhet vissza az állami büntetőhatalom gépezetével szemben álló, az alaki védelem garanciái ellenére is nyilvánvalóan kiszolgáltatott helyzetben lévő terhelttel szemben.

A magyar bíróságok leterheltségére egyik megoldásának mutatkozott a másodfokon tartott tanácsülések alkalmazásának szélesítése (Be. 360. §), akár olyan esetben is, ha a védelem és a vád is nyilvános ülés vagy tárgyalás tartását indítványozza. Ez tipikus példája volt a hatékony, de az eljárási garanciákat nagymértékben sértő megoldásoknak, amely a két alábbi ítéletben részletezett EJEB-álláspontnak is köszönhetően megváltoztatásra is került.

Az EJEB a személyes védekezéshez, illetve a védelemhez való jog sérelmét állapította meg a *Kiss Sándor kontra Magyarország* ügyben.³⁰ A tényállás lényege szerint 2003 februárjában a kérelmezőt súlyos testi sértés elkövetésével gyanúsították meg, a bíróság pedig 2004. február 26-án bűnösnek mondta ki a kérelmezőt az ellene felhozott vádpontokban. A döntés ellen a kérelmező fellebbezett, felmentését kérve, megalapozatlanságára hivatkozással. A fellebbezés folytán eljáró Fővárosi Bíróság arról tájékoztatta a kérelmező ügyvédjét, hogy a fellebbezési kérelem zárt ülésen kerül elbírálásra. Válaszában azonban az ügyvéd részletesen előterjesztette érveit, amely szerint a bíróságnak a teljes tényállás megállapításához további tanúkat kellett volna meghallgatnia, így nyilvános tárgyalás tartását indítványozta.

³⁰ *Kiss v Hungary*, Judgment of 29 November 2009, no. 26958/05.

Ennek ellenére a Fővárosi Bíróság zárt ülésen tanácskozott és 2005. február 1-jén kelt végzésével helyben hagyta a kérelmező elítélését. A kérelmező, ügyvédje és a vád képviselője nem lehetett jelen. A Fővárosi Bíróság az akkor hatályos Be. 351. § (2) bekezdésére hivatkozással rögzítette, hogy az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás nem volt megalapozatlan, ilyen módon további bizonyítás felvétele nem volt szükséges a fellebbviteli felülvizsgálat lefolytatásához. Ezen megfontolás alapján jutott arra a bíróság, hogy jogosult volt a Be. 360. § (1) bekezdése alapján a védelem és a vád távollétében, tanácsülésen meghozni határozatát. Az EJEB elismerte, hogy a büntetőjogi szférában is előfordulhatnak ugyan olyan ügyek, amelyek természete nem igényel szóbeli tárgyalást, azonban ezekben az esetekben a lehetséges büntetőjogi következmények nem járnak jelentős stigmával.³¹ Mindezek alapján a Bíróság rögzítette, hogy büntetőeljárás során a terhelt személyes meghallgatása kell, hogy főszabály legyen. Az ettől az elvtől való bármely eltérésnek kivételesnek kell lennie, és megszorító értelmezés alá kell esnie.³² A szóbeli tárgyalás hiánya másodfokon ezért korábban már több esetben³³ az Egyezmény megsértésének megállapításához vezetett.

A fentiekhez hasonló megfontolások alapján a *Csikós István Magyarország elleni* ügyében³⁴ az EJEB a személyes védekezéshez való jog és az általánosságban vett tisztességes eljáráshoz való jog együttes megsértését találta megállapíthatónak.

Érdekes esetként merül fel *Goldmann György és Szénászkzy Júlia Magyarország elleni* ügye.³⁵ A tényállás szerint 1994. augusztus 26-án indult büntetőeljárás a régész foglalkozású kérelmezők ellen, sikkasztás miatt (ez a cselekmény az akkor hatályos szabályok szerint három évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntethető). Az állítólagos bűncselekmények a kérelmezők által kiásott régészeti leletek elidegenítésével voltak kapcsolatosak. A megismételt eljárásban az elsőfokú bíróság ismételtelen bűnösnek találta a kérelmezőket. A másodfokú bíróság 1999 januárjában helyben hagyta az ítéletet. A kérelmezők a döntéssel szemben felülvizsgálati kérelmet nyújtottak be, amely alapján a Legfelsőbb Bíróság újfent helyben hagyta a jogerős ítéletet. Ennek ellenére a kérelmezők perújítást kezdeményeztek. A megismételt eljárás keretében azonban a Gyulai Városi Bíróság két szóbeli tárgyalás megtartását követően elutasította a perújítást. A kérelmezők felmentő ítéletet kérve fellebbeztek, a másodfokú bíróság azonban szóbeli tárgyalás tartása nélkül, tanácsülésen helyben hagyta az elsőfokú határozatot. A kérelmezők ezzel a döntéssel szemben is felülvizsgálati kérelmet nyújtottak be, amit a Legfelsőbb Bíróság érdemi vizsgálat nélkül, elfogadhatatlanság miatt utasított el. A kérelmezők azt sérelmezték, hogy az eljárás nem volt tisztességes, mivel a perújítási eljárásban a másodfokú bíróság nem tartott nyilvános tárgyalást, és a bíróságok a szakértőket sem hallgatták

³¹ *Jussila v Finland*, Judgment of 23 November 2006, no. 73053/01, § 43.

³² *Fejde v Sweden*, Judgment of 29 October 1991, no. 12631/87, § 33.

³³ *Lásd Ekbatani v Sweden*, Judgment of 26 May 1988, no. 10563/83, § 25; *Helmers v Sweden*, Judgment of 29 October 1991, no. 11826/85, § 31–32; *Kremzow v Austria*, Judgment of 21 September 1993, no. 12350/86, § 58–59; *Belziuk v Poland*, Judgment of 25 March 1998, no. 45/1997/829/1035, § 38–40.

³⁴ *Csikós v Hungary*, Judgment of 5 December 2006, no. 37251/04.

³⁵ *Goldmann and Szénászkzy v Hungary*, Judgment of 30 November 2010, no. 17604/05.

meg szóban, csak írásban benyújtott szakvéleményükre támaszkodtak. A Bíróság az ügygel kapcsolatban újfent rámutatott, hogy a *Fejde*-ügyben lefektetett kivétel alkalmazásának feltétele, hogy a bűncselekmény természete és a lehetséges szankciók alapján ne lehessen tartani a kérelmezőt érintő stigmatizáló hatástól. Ennek hiányában a másodfokú bíróságot tárgyalás tartására kötelező főszabályt kell alkalmazni. Az EJEB arra a meggyőződésre jutott, hogy a tárgyalás másodfokú eljárásban történt elhagyása nem állt összhangban a tisztességes tárgyalás követelményeivel, így megállapította az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés *c*) pontja és az (1) bekezdés együttes sérelmét.

Érdeemes lenne kiemelni még a nagy közérdeklődést kapott *Tánczos Gábor Magyarország elleni* ügyet.³⁶ A kérelmező panasza szerint azzal, hogy a Legfelsőbb Bíróság megtagadta személyes meghallgatását, megsértette az EJEE 6. cikkének (1) bekezdését. Az EJEB a kérelmet elfogadhatatlannak nyilvánította, mivel megállapította, hogy nem sérült a kérelmező tisztességes tárgyaláshoz való joga azzal, hogy a Legfelsőbb Bíróság a fellebbezési eljárásban megtagadta személyes meghallgatását, tekintettel arra, hogy sem a bűncselekmény jellege, sem pedig a bizonyítékok természete nem tette feltétlenül szükségessé a kérelmező másodfokú bíróság általi személyes meghallgatását: a kérelmező szavahihetősége sem volt döntő fontosságú a bizonyítékok értékelése szempontjából, és a tanúvallomások mellett számos tárgyi, illetve szakértői bizonyíték is alátámasztotta a kérelmező bűnösségének megállapítását az elsőfokú ítéletben.

4. ZÁRSZÓ

Meggyőződésem szerint a fentiekben bemutatottak alapján jól látható, hogy az EJEB esetjoga sokat fejlesztett a polgári peres eljárás és a büntetőeljárás vadhajtásainak visszavágásában, vagy éppen már meglévő intézmények fejlesztésében, például a hatékony védelem mint terhelti jog kifejezett megjelenésében az új büntetőeljárás-kódex tervezetében.³⁷ Biztos vagyok benne, hogy figyelniük kell az EJEB döntéseire, hiszen a terhelti és védői jogok fejlesztésének kérdése nem is lehetne talán aktuálisabb számunkra, amikor hazánkban új büntetőeljárás-kódex van születőben.

³⁶ *Tánczos v Hungary*, Judgment of 26 April 2005, no. 30332/02.

³⁷ T/13972. sz. törvényjavaslat a büntetőeljárásról.